

De complementen van *hoeven*

CHRISTINE VAN BAALEN

Universiteit Leiden

P.C.van.Baalen@let.leidenuniv.nl

Abstract. This paper describes which complements can be selected by the Dutch modal verb *hoeven* (need). It is based on the provisional outcome of current corpus research of spoken Dutch. Although this corpus research shows that Dutch modal verbs are mostly used as auxiliaries, they also appear as main verbs. In over 25% of the analysed utterances, *hoeven* occurs as a main verb, which selects non verbal complements, such as adjectival, prepositional and nominal phrases. It is being argued that a classification of these complements according to the standard grammar of Dutch, the *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS), is not very satisfying. Therefore, this paper introduces an alternative analysis, in which two overall patterns are being distinguished. The first pattern consists of *hoeven*, selecting different types of complements. Characteristic of this pattern is a (mostly) animate subject, which is part of a predicate-argument relation. The second pattern consists of *hoeven*, selecting no complements at all. Characteristic of this second pattern is an inanimate subject, which refers to a proposition.

Inleiding

In dit artikel wordt besproken welke complementen geselecteerd kunnen worden door de hulpwerkwoorden van modaliteit, in het bijzonder door het werkwoord *hoeven*. In verschillende corpora van gesproken Nederlands zijn fragmenten geanalyseerd waarin het werkwoord *hoeven* voorkomt. *Hoeven* blijkt voornamelijk als hulpwerkwoord op te treden, maar heeft in ruim een kwart van de gevallen de functie van zelfstandig werkwoord dat verschillende complementen selecteert, zoals adjectieven, bepalingen van richting en naamwoordelijke complementen. Deze complementen worden eerst geclassificeerd volgens de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS). De ANS gebruikt de term 'uitbreiding,' waarmee een aanvulling van het modale werkwoord wordt bedoeld, inclusief een eventuele infinitief die aan het predikaat kan worden toegevoegd. De ANS onderscheidt zeven categorieën systematische uitbreidingen en een restgroep

van niet-systematische uitbreidingen. De notie 'uitbreiding' van de ANS blijkt problematisch te zijn. Ten eerste blijkt het in de praktijk veelal niet goed mogelijk om een infinitief toe te voegen aan het predikaat. Ten tweede is de indeling in categorieën die de ANS hanteert problematisch. We zullen dan ook nagaan of we op grond van de uitkomsten van het corpusonderzoek tot een adequatere indeling van de complementen van *hoeven* kunnen komen.¹

1. De modale hulpwerkwoorden

Onder de term modaliteit wordt de subjectieve houding of beoordeling van de taalgebruiker ten opzichte van een (deel van een) taaluiting verstaan. Modaliteit kan op verschillende manieren tot uitdrukking gebracht worden, zoals door werkwoordsvormen met modale functie, bepalingen van modaliteit en hulpwerkwoorden van modaliteit. Deze laatste groep wordt door de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) in twee groepen verdeeld (Haeseryn et al. 1997):

[a] *blijken, lijken, schijnen, heten, dunken, voorkomen, toeschijnen*

[b] *(be)horen, dienen, kunnen, moeten, (be)hoeven, mogen, willen, zullen*

Tot de tweede groep wordt ook wel *durven* gerekend (bijv. door Den Hertog 1974), maar de ANS doet dit niet.

De eerste groep werkwoorden kent alleen het epistemische gebruik. Dat is het gebruik van de modale werkwoorden waarmee een waarschijnlijkheid wordt aangeduid. Bijvoorbeeld:

(1) Jerzy *schijnt* een nieuw tijdschrift in het leven te roepen.

De spreekster heeft een gerucht gehoord, maar is er niet zeker van of het waar is.

De tweede groep werkwoorden komt zowel in epistemisch als in niet-epistemisch gebruik voor. Vergelijk de volgende voorbeelden:

(2) Nancy *moet* op maandag naar de universiteit.

(3) Nancy *moet* er zijn: het is maandag.

In voorbeeld (2) drukt *moeten* niet-epistemische modaliteit uit. *Moeten* betekent dat Nancy verplicht is op maandag naar de universiteit te gaan, bijvoorbeeld omdat ze dan college geeft. Dit wordt ook wel deontische modaliteit genoemd. In

¹Met dank aan Arie Verhagen voor zijn commentaar op de tekst die de basis was voor dit artikel.

voorbeeld (3) brengt *moeten* epistemische modaliteit tot uitdrukking. Hier betekent *moeten* dat Nancy hoogstwaarschijnlijk op de universiteit is, want op maandag geeft ze altijd college. Vandaag is het maandag, dus we kunnen de conclusie trekken dat Nancy er zeer waarschijnlijk is, tenzij ze ziek is of er een andere vorm van overmacht in het spel is die haar belet naar de universiteit te gaan. In het onderhavige artikel zal ik me beperken tot een nadere beschouwing van slechts één van de modale hulpwerkwoorden: *hoeven*.²

2. De eigenschappen van *hoeven*

Het ontbreken van noodzaak, verplichting of behoefte kan in het Nederlands worden uitgedrukt door het hulpwerkwoord *hoeven*. *Hoeven* is een negatief-polaire uitdrukking (NPU), dat wil zeggen dat het alleen in negatieve omgevingen voorkomt. *Hoeven* en andere NPU's zijn ongrammaticaal als iedere vorm van negatie ontbreekt (Van der Wouden 1996). Een voorbeeld hiervan troffen we aan in het 'corpus gesproken zakelijk Nederlands' (CGZN):

- (4z) als ik nou die VWO'er vraag om twee avonden in de week dat te doen,
*dan *hoef* ik tegen hem te zeggen joh, als die vakken leeg zijn, dan moet je ze bijvullen, en daar staan de spullen.

De zwakke ontkenning 'alleen maar' had de zin grammaticaal gemaakt. Vergelijk:

- (4z)' 'dan *hoef* ik *alleen maar* tegen hem te zeggen joh ...'

Anders dan de overige modale hulpwerkwoorden is *hoeven* regelmatig, op een sterk voltooid deelwoord na, dat overigens volgens Van Dale alleen in de spreektaal voorkomt (Van Dale 1992). Het officiële voltooid deelwoord zou zwak zijn (hoewel dat voor mijn gevoel ongrammaticaal aandoet):

- ik *hoef*, jij *hoeft*, hij *hoeft*; ik *hoefde*, ik heb *gehoefd* (gehoeven)

²In het onderzoek van Van Baalen (te verschijnen) *De polyfunctionaliteit van Nederlandse modale hulpwerkwoorden in het zakelijke discours*, worden de gebruiksmogelijkheden en de functies van de modale werkwoorden *hoeven*, *kunnen*, *moeten*, *mogen*, *willen* en *zullen* onderzocht

hoeven krijgt een infinitief met *te* als aanvulling. In een paar gevallen is het niet noodzakelijk dat het complement *te* bevat, zoals in *infinitivus pro participio* (IPP)-constructies. Voorbeeld:

(5d) nou Luc heeft in zijn huis helemaal niks *hoeven* verven.

Het uitblijven van *te* is volgens Van der Wouden te duiden als een eerste stap op weg naar grammaticalisatie (Van der Wouden 1996). Grammaticalisatie is de overgang van een lexicale, autonome vorm van een taalteken naar een grammaticale, onzelfstandige vorm. Dit proces strekt zich uit over een lange periode en laat een vloeiende, evoluerende verandering zien. Daardoor is het niet mogelijk een bepaald punt in de historische ontwikkeling aan te wijzen vanaf wanneer een taalteken (alleen) een grammaticale vorm is. Beide vormen, zowel de lexicale als de grammaticale, kunnen naast elkaar voorkomen, zoals het geval is bij de modale hulpwerkwoorden (Diewald 1997).

De ANS noemt naast *hoeven* ook *behoeven*. Beide werkwoorden betekenen volgens de woordenboeken 'nodig zijn' of 'moeten.' Maar *behoeven* komt tegenwoordig alleen voor in heel formele registers en kan dus niet zomaar in vrije variatie naast *hoeven* gebruikt worden (Van der Wouden 1998). In het 'corpus gesproken zakelijk Nederlands' (CGZN), het uitgangspunt van het onderhavige onderzoek, komt *behoeven* niet voor. Daarom zullen we in de analyses alleen *hoeven* aan een nadere beschouwing onderwerpen.

3. Corpusonderzoek

Om de gebruiksmogelijkheden en de verschillende functies van de modale hulpwerkwoorden in een zakelijke context op het spoor te komen, werden verschillende corpora van gesproken Nederlands onderzocht. Het uitgangspunt vormt het 'corpus gesproken zakelijk Nederlands' (CGZN), een corpus dat bestaat uit filmmateriaal, opgenomen in bedrijven en instellingen. Het materiaal bestaat uit vergaderingen, onderhandelingsgesprekken, werkoverleg, instructies, telefoongesprekken en presentaties. In een willekeurige week in november 1999 werd er door een Oostenrijkse filmploeg gefilmd in het Westland, de tuindersstreek tussen Rotterdam en Den Haag in het westen van Nederland, en in de regio Utrecht, het midden van Nederland. De settings die we filmden waren willekeurig, volledige authentiek (niet nagespeeld) en ons vooraf onbekend. De enige eis was dat het om een typisch zakelijke situatie moest gaan; de gesprekken

bij de koffie van het personeel hebben we bijvoorbeeld niet gefilmd. Het filmmateriaal voldoet dus aan de eisen van een willekeurige steekproef. Het corpus werd getranscribeerd en bestaat uit zo'n 83.000 woorden.³

Het CGZN hebben we vervolgens vergeleken met drie delen van het Corpus Gesproken Nederlands (CGN), waaruit weer subcorpora werden samengesteld: *face-to-face* gesprekken (CGN-dialogen), interviews met leraren Nederlands (CGN-interviews) en telefoongesprekken (CGN-telefoongesprekken).⁴ Van deze subcorpora was de verwachting dat ze alledaags gesproken Nederlands weergeven. Alleen het Nederlandse deel werd geanalyseerd, niet het Vlaamse. Dit omdat het CGZN ook alleen uit Nederlands materiaal bestaat.

De voorbeelden in het onderhavige artikel zijn afkomstig uit het corpusonderzoek. Alle voorbeelden zijn doorgenummerd. De letters achter de nummers geven aan uit welk subcorpus het voorbeeld stamt: d = CGN-dialogen, i = CGN-interviews, t = CGN-telefoongesprekken en z = CGZN. Voorbeelden die alleen genummerd zijn, waaraan geen letter toegevoegd is, komen niet uit één van de subcorpora.

Bij de analyse van *hoeven* zijn we als volgt te werk gegaan. In het corpus gesproken zakelijk Nederlands (CGZN) werden 47 vormen van *hoeven* gevonden. Ter vergelijking werden in elk van de drie CGN-subcorpora 50 vormen van *hoeven* onderzocht: in de CGN-dialogen, de CGN-interviews en de CGN-telefoongesprekken. In totaal werden er dus 197 vormen van *hoeven* geanalyseerd.

Uit de analyse van de vier subcorpora blijkt dat *hoeven* in 137 gevallen (70%) als hulpwerkwoord fungeert en een werkwoordelijk complement selecteert. In 53 gevallen (27%) treedt *hoeven* als zelfstandig werkwoord op en selecteert het niet-werkwoordelijke of geen complementen. In tabel 1 wordt de verdeling van de complementen van *hoeven* over de subcorpora weergegeven.

³Het filmmateriaal is oorspronkelijk niet verzameld als onderzoeksmateriaal, maar als didactisch materiaal. Fragmenten ervan zijn opgenomen op de cd-rom bij het cursusboek *Taal in zaken: Zakelijk Nederlands voor anderstaligen* (2003). *Global Spanking Productions*, een bedrijf in Wenen, deed het filmwerk en in nauwe samenwerking met hen werd de cd-rom ontwikkeld. De materiaalontwikkeling werd gesubsidieerd door de Europese Commissie, in de vorm van een Socrates Lingua-D-project, en door het Prins Bernhard Cultuurfonds. Het project werd in 2003 afgesloten.

⁴Met dank aan Ton van der Wouden voor zijn hulp bij het samenstellen van de subcorpora van het CGN.

Tabel 1. Verdeling van de complementen van *hoeven* over de subcorpora

subcorpus	totaal hoeven	VP-comp Aantal	VP-comp %	niet-VP comp aantal	niet-VP comp %	onbegrijpelijke of afwijkende uitingen
CGN-telefoon- gesprekken	50	29	58%	21	42%	0
CGN-dialogen	50	34	68%	12	24%	4
CGN-interviews	50	39	78%	10	20%	1
CGZN	47	35	75%	10	21%	2
totaal	197	137	70%	53	27%	7

Onder de onbegrijpelijke uitingen zijn die uitingen geteld die zo onvolledig waren dat ze niet te interpreteren waren, ook niet op grond van de context. De enige afwijkende uiting is een nominalisatie met *hoeven*, die we in de CGN-interviews aantreffen:

- (6i) en dat is ook lekker niet de deur uit *hoeven*
(en hier een beetje aanrommelen.)

Waarom *hoeven* als zelfstandig werkwoord gemiddeld 2x zo vaak in de CGN-telefoongesprekken voorkomt als in de overige subcorpora is nog onverklaard. Opgemerkt kan worden dat dit subcorpus het meest informele type gesprekken bevat (korte zinnen, verwijzingen naar de context, veel blijft impliciet). Of er een verband is tussen deze twee observaties moet de analyse van de overige modale hulpwerkwoorden uitwijzen. Epistemische modaliteit komt nauwelijks voor. Een voorbeeld van epistemisch gebruik is:

- (7t) (en dan vindt-ie natuurlijk van alles.) maar dat *hoeft* niet te zijn wat jij zoekt.

Het predikaat is statisch, met als hoofdwkwoord *te zijn*. Het subject is onbeziel, in de 3de persoon en het verwijst naar de hele propositie die eraan voorafgaat. Statische hoofdwkwoorden en onpersoonlijke subjecten zijn kenmerkend voor epistemische modaliteit (Heine 1995). De betekenis is te parafaseren als 'niet noodzakelijk de conclusie trekken dat.' In (7t) verwijst *ie* naar een computer. We kunnen dit voorbeeld als volgt parafaseren:

- (7t)' 'en dan vindt de computer natuurlijk van alles. maar we kunnen niet noodzakelijk de conclusie trekken dat dat is wat jij zoekt.'

De overgrote meerderheid (ruim 98%) van de onderzochte taaluitingen met *hoeven* in de subcorpora heeft een niet-epistemische betekenis. Daarin kunnen we drie betekenisaspecten onderscheiden: ‘nodig zijn,’ ‘verplicht zijn’ (*moeten*) en ‘behoefte hebben.’ Opvallend is dat het betekenisaspect ‘behoefte hebben’ helemaal niet voorkomt in het CGZN. Het betekenisaspect ‘nodig zijn’ treedt in alle subcorpora op de voorgrond.

In een niet-epistemische betekenis bestaat het werkwoordelijke complement van de modale hulpwerkwoorden veelal uit een dynamisch of een resultatief werkwoord (Heine 1995). De kernbetekenis van het niet-epistemische gebruik van de Engelse modale hulpwerkwoorden is verbonden met agentiviteit, dat wil zeggen dat de actie waaraan gerefereerd wordt in het predikaat wordt uitgevoerd door iemand of iets, die of dat hiervoor zijn eigen energie gebruikt. Dit geldt ook voor een groot deel van de Duitse modale hulpwerkwoorden (Heine 1995). Uit de corpusanalyse blijkt dat dit ook voor het Nederlandse modale hulpwerkwoord *hoeven* geldt. Bovendien is in niet-epistemisch gebruik van het modale hulpwerkwoord het subject vaak de 1ste of 2de persoon en het is vaak bezielde. Het subject is meestal ook de agens van de handeling die in het predikaat wordt uitgedrukt. Bijvoorbeeld:

(8d) dus ik *hoef* nu niet meer alles op te slaan.

In voorbeeld (8d) is het subject *ik* de agens. Het subject *ik* is in dit geval ook de spreker. Het werkwoordelijke complement is dynamisch: *op te slaan*. De spreker vertelt over zijn verhuizing die binnenkort zal plaatsvinden, waardoor het niet langer nodig is om zijn (hele) huisraad op te slaan. De betekenis kan gefraseerd worden als ‘niet nodig zijn.’ Vergelijk:

(8d)’ ‘dus nu is het niet meer nodig dat ik alles opsla.’

Uit het corpusonderzoek blijkt dat *hoeven* in driekwart van de gevallen als hulpwerkwoord optreedt. Het werkwoordelijke complement bestaat veelal uit een dynamisch of een resultatief werkwoord. Het subject is veelal bezielde in de 1ste of 2de persoon.

4. De systematische uitbreidingen van *hoeven* volgens de ANS

De verschillende niet-werkwoordelijke complementen van *hoeven* die het corpusonderzoek opleverde, zullen we in deze paragraaf beschrijven. Deze complementen worden gecategoriseerd volgens de ANS. We besluiten deze paragraaf met conclusies over de problemen die we ondervonden bij het indelen

van de niet-werkwoordelijke complementen van *hoeven* in de categorieën die de ANS onderscheidt.

Zoals we in par. 3 zagen, blijkt uit het corpusonderzoek dat *hoeven* in 53 gevallen (27%) zonder werkwoordelijk complement voorkomt. In 17 gevallen selecteert *hoeven* een niet-werkwoordelijk complement en in 36 gevallen selecteert *hoeven* helemaal geen complement. Deze gevallen zullen we nu categoriseren volgens de indeling die de ANS hanteert.

De ANS gebruikt niet de term 'complement,' maar de term 'uitbreiding.' Hieronder wordt een aanvulling van het modale werkwoord verstaan, bijvoorbeeld een adjectief, een bepaling van richting of een lijdend voorwerp, waaraan in theorie een infinitief toegevoegd kan worden (Haeseryn et al. 1997: 1004-7). In de praktijk blijkt echter dat het toevoegen van een infinitief problematisch of zelfs onmogelijk is.

De ANS onderscheidt zeven categorieën van systematische uitbreidingen, weergegeven als [1]-[7]. Daarnaast is er nog een restgroep van niet-systematische uitbreidingen. We zullen nagaan tot welke categorie uitbreidingen de 53 gevallen met *hoeven* uit het corpusonderzoek behoren en hoe problematisch het is om ze in deze categorieën in te delen. Allereerst moet opgemerkt worden dat drie categorieën uitbreidingen niet werden aangetroffen in het corpusonderzoek. *Hoeven* komt niet voor met een uitbreiding uit categorie [1]: een werkwoordelijke aanvulling in de vorm van een passief deelwoord, met als mogelijke infinitief *worden*. Bijvoorbeeld:

(9) Die taart is verrukkelijk, dat *moet* gezegd.

Ook troffen we *hoeven* niet aan met een uitbreiding uit categorie [4]: een lijdend voorwerp dat een kledingstuk aanduidt, gevolgd door *op*, *om* of *aan*, waarbij de mogelijke infinitief is *(te) hebben/(te) doen* in de betekenis 'aan het lichaam dragen.' Bijvoorbeeld:

(10) Het is wel koud, maar je *hoeft* je muts niet *op*, hoor.

Hoeven komt bovendien niet voor met een uitbreiding uit categorie [6]: een vragend of onbepaald voornaamwoord als lijdend voorwerp, met als mogelijke infinitief *doen*, in de betekenis van 'verrichten,' 'uitvoeren.' Dit is sowieso een twijfelachtige categorie, waarop we in par. 4.3 zullen terugkomen.

(11) (Wil je niet mee naar de film?) Jij *wilt* ook nooit *wat*.

De overige vier typen uitbreidingen in combinatie met *hoeven* hebben we wel aangetroffen in de subcorpora. We bespreken ze in de hiernavolgende subparagrafen.

4.1. *Hoeven* + adjectief (+ infinitief)

De tweede categorie uitbreidingen [2] die de ANS onderscheidt, is die van een adjectief, waarbij de mogelijke infinitief een koppelwerkwoord is of een equivalent daarvan, bijv. (*te*) *worden, zijn, gaan*. We vonden 2 gevallen waarbij *hoeven* een complement in de vorm van een adjectief heeft. De eerste uiting is:

(12d) dan heb ik vaak echt 't idee van uh... [...] 't *hoeft* niet allemaal zo uh nou zo *zwaar* en zo *serieus* en zo uh.

We zien hier twee adjectieven: *zwaar* en *serieus*. Aan de uiting in (12d) lijkt probleemloos de infinitief *te zijn* toegevoegd te kunnen worden:

(12d)' ''t *hoeft* niet allemaal zo uh nou zo *zwaar* en zo *serieus* en zo uh *te zijn*.'

Bij nadere beschouwing blijkt toevoeging van de infinitief *te zijn* toch niet zo probleemloos. Uit de context kunnen we afleiden dat het subject 't verwijst naar een propositionele inhoud die zoiets is als 'zwaar en serieus praten.' Deze propositie geeft niet hetzelfde weer als de propositie 'zwaar en serieus zijn.' Toevoeging van een infinitief is dus eigenlijk in dit geval niet mogelijk. Het tweede geval dat we aantreffen is:

(13t) ik *hoef* niet zo *nodig* met Paulien en zo.

Nodig is weliswaar een adjectief, maar *niet zo nodig hoeven* is slecht interpreteerbaar. Het adjectief *nodig* is niet het predikaat van het subject, geen eigenschap van het subject, zoals een ander adjectief dat wel zou zijn. Vergelijk:

(13t)' ? ik *hoef* niet zo *aardig/vriendelijk* met Paulien en zo.

Dat een toevoeging met een adjectief hier niet goed mogelijk is, komt vermoedelijk omdat het adjectief in dit type gevallen geen eigenschap van een bezielde subject kan zijn. Vergelijk het eerste geval:

(12d)' ? hij *hoeft* niet nou zo *zwaar* en zo *serieus* en zo uh.

Ook hier zijn de adjectieven als eigenschappen van het bezielde subject niet goed mogelijk. Afgezien daarvan, doet zich bij *niet nodig zo hoeven* nog een ander probleem voor. *Niet hoeven* heeft de betekenis van 'niet nodig zijn.' *Ik hoef niet zo nodig* is idiomatisch en betekent 'ik wil niet,' 'ik heb niet de behoefte.' Dit is volgens Bogaart een realisatie van een bepaalde modale constructie, die in z'n geheel een bepaalde modale lezing krijgt (Bogaart 2005).

Evenals in (12d) is in (13t) een aanvulling met een koppelwerkwoord of een equivalent ervan vrijwel onmogelijk. Denkbaar is misschien *om te gaan*:

(13t)'' 'ik *hoef* niet zo *nodig* met Paulien en zo *om te gaan*.'

Maar een werkwoordelijke aanvulling verkleint het betekenisbereik van *ik hoef niet zo nodig*, dat veel meer omvat dan het gesuggereerde werkwoord betekent. Het geeft eerder weer dat de *ik* geen enkele behoefte, op welke manier dan ook, aan Paulien heeft. Dit kan de spreker door middel van de specifieke modale constructie 'niet zo nodig hoeven' tot uitdrukking brengen.

4.2. *Hoeven* + bepaling van richting (+ infinitief)

De derde categorie uitbreidingen volgens de ANS [3] bestaat uit een bepaling van richting, waarbij de mogelijke infinitief een werkwoord van beweging is, bijv. *gaan*, *reizen*. De bepalingen van richting die we in de subcorpora als complement van *hoeven* aantreffen, zijn de preposities *daarnaartoe*, *naar*, en *af* en het bijwoord *weg*. Bijvoorbeeld:

(14i) en dan *hoef* ik die drie maanden tenminste niet *weg*.

Op het eerste gezicht lijkt aan dit voorbeeld, evenals aan de andere gevallen die we vonden, zonder al te veel problemen het infinitief *te gaan* toegevoegd te kunnen worden. Als we de gevallen echter nader bekijken, blijkt toevoeging van de infinitief *te gaan* of van een willekeurig ander werkwoord van beweging niet zonder meer voor de hand te liggen. We zullen dit verduidelijken met voorbeeld (14i), waaraan we wat meer context toevoegen. Extra context wordt tussen ronde haakjes geplaatst.

(14i) (dat je dan drie maanden naar Duitsland moest en daar had ik toen helemaal geen zin in. dus 'k heb gezegd nou doe 'k Nederlands gewoon op tweedegraads niveau) en dan *hoef* ik die drie maanden tenminste niet *weg*.

Uit de context is niet eenduidig op te maken dat het predikaat met een dynamisch werkwoord aangevuld kan worden, bijvoorbeeld met *te gaan*. Ook 'weg / van huis te zijn' is een mogelijke weergave van de betekenis van (14i). Maar *zijn* is een statisch werkwoord en geen dynamisch. Volgens de beschrijving van de ANS kan de bepaling van richting alleen worden aangevuld met een werkwoord van beweging. Voorbeeld (14i) toont aan dat het problematisch is om mogelijke infinitieven als element van de beschrijving van de niet-werkwoordelijke complementen van de modale hulpwerkwoorden op te nemen.

4.3. *Hoeven* + willekeurig lijdend voorwerp (+ infinitief)

De vijfde categorie uitbreidingen [5] die de ANS onderscheidt, is die van een willekeurig lijdend voorwerp, waarbij de mogelijke infinitief (*te hebben*) is, in de betekenis van 'krijgen.' Volgens de ANS is toevoeging van een infinitief hier goed mogelijk. Het gebruik zonder infinitief zou vooral in gesproken taal voorkomen. Eén van de gevallen uit het corpusonderzoek is:

- (15t) (als je dat de eerste keer hoort dan heb je echt zoiets van nou 'k ben blij dat ik uh m'n eten al op heb) want anders dan *hoefde* ik 't niet meer geloof ik.

De ANS beweert dat toevoeging van een infinitief bij deze categorie goed mogelijk is. Maar ook voor deze categorie geldt in de praktijk dat het toevoegen van een infinitief vaak problematisch is, zoals het geval is in (15t). In dit voorbeeld wordt *hoeven* in de betekenis van 'lusten' gebruikt. Het lijkt niet goed mogelijk om de infinitief *te hebben* eraan toe te voegen. Vergelijk:

- (15t)' '(als je dat de eerste keer hoort dan heb je echt zoiets van nou 'k ben blij dat ik uh m'n eten al op heb)
? want anders dan *hoefde* ik 't niet meer *te hebben* geloof ik.'

De toevoeging van *te hebben* levert geen ongrammaticale zin op. Ook de betekenis wordt er niet onbegrijpelijk door. De vraag is wel of de betekenis met *te hebben* dezelfde is als 'anders lustte ik het niet meer' of 'anders zou ik het niet meer willen opeten.'

Een tweede probleem is de indeling in categorieën op grond van de mogelijke infinitieven. De uiting (16t) hebben we in deze categorie ondergebracht, maar strikt genomen is dit niet juist. Eigenlijk is (16t) een geval van een uitbreiding van categorie [6]: een vragend of onbepaald voornaamwoord als lijdend voorwerp. Vergelijk:

- (16t) (en toen zegt ze ja 'k heb eigenlijk helemaal niks d'rbij. nou ja 'k zeg dat geeft niet.) ik *hoef niks*.

Het object is *niks*, en *niks* is een onbepaald voornaamwoord. Het probleem is dat de mogelijke infinitief van categorie [6] volgens de ANS *doen* is, in de betekenis van 'verrichten,' 'uitvoeren.' Deze infinitief kan onmogelijk toegevoegd worden aan (16t). Uit de context blijkt dat in dit geval wel de infinitief *te hebben* toegevoegd kan worden. De spreekster bedoelt namelijk: 'ik hoef niks te hebben bij de thee.' Daarom is (16t) geclassificeerd als willekeurig lijdend voorwerp in categorie [5].

In beide categorieën [5] en [6] is het complement een naamwoord of een naamwoordgroep. Op basis van de infinitieven (*doen* en *hebben*) die aan het predikaat toegevoegd kunnen worden, verdeelt de ANS deze categorie nu in tweeën. Misschien wordt een vragend of onbepaald voornaamwoord als object van een modaal werkwoord bij voorkeur aangevuld met *doen* (categorie [6]). En het is mogelijk dat een willekeurig lijdend voorwerp bij de modale werkwoorden bij voorkeur aangevuld wordt met *hebben* (categorie [5]). Maar voorbeeld (16t) toont aan dat er op basis van de mogelijke infinitieven geen strikte scheiding tussen deze twee groepen objecten is aan te brengen. De verschillende infinitieven (*doen* en *hebben*) lijken het enige criterium van de ANS te zijn om de naamwoordelijke complementen in twee groepen te verdelen. Als de mogelijke infinitieven niet in de beschrijving zouden zijn opgenomen, zouden deze twee categorieën samengevoegd kunnen worden tot één categorie, namelijk die van naamwoordelijke complementen. Gevallen als (16t) kunnen we dan probleemloos in deze groep onderbrengen.

4.4. *Hoeven + het, dat, zoiets als subject (+ infinitief)*

De zevende categorie uitbreidingen [7] volgens de ANS bestaat uit het voornaamwoord *het, dat* of *zoiets* als subject. Dit voornaamwoord verwijst naar de inhoud van de voorafgaande zin of naar een handeling in een bepaalde situatie. De mogelijke infinitief is soms *zijn*, maar toevoeging van een infinitief is hier hoogst ongebruikelijk, aldus de ANS. Het problematische karakter van de uitbreidingen van de ANS blijkt uit deze categorie zo mogelijk nog duidelijker dan uit de voorgaande categorieën.

Dit type komt ruim 2x zo vaak voor in het corpusonderzoek als de overige categorieën tezamen. *Zoiets* als subject van *hoeven* hebben we niet aangetroffen in de subcorpora, wel *het, 't* en *dat*. Ook hebben we 3 gevallen zonder subject gevonden, maar in deze gevallen kon *dat* probleemloos op de plaats van het subject worden ingevuld, zoals het hiernavolgende voorbeeld aantoont. Het subject *dat* geven we tussen vierkantje haakjes weer:

(17z) (heb-ie trouwens uh die facturen, hoeven niet gelegaliseerd te worden?)
nee [dat] *hoeft* niet.

Het weglaten van zinsdelen is een typisch verschijnsel van gesproken taal. Uit de betekenis van de zin wordt duidelijk dat het over (een deel van) de voorafgaande zin gaat. Jansen gebruikt hiervoor de term 'eerste zinsdeel deletie' (EZD) (Jansen 1981: 114-15). Bij EZD's van aanwijzende voornaamwoorden kunnen zowel subjecten als objecten worden weggelaten. In dit geval is er sprake van subjectdeletie. Het aanwijzende voornaamwoord *dat* is weggelaten. Hoewel het subject *het, 't* of *dat* is, dus een onbezield subject in de 3de persoon,

heeft *hoeven* in de uitingen die we geanalyseerd hebben, voornamelijk niet-epistemische betekenis. *Hoeven* heeft de betekenis van ‘nodig zijn,’ ‘verplicht zijn,’ of ‘behoefte hebben.’ We geven een voorbeeld uit de CGN-dialogen. Tussen haakjes is wat meer context opgenomen.

- (18d) a*a ‘t *hoeft* ook niet gelijk (ik bedoel ‘t is niet dat ik hier niet kan leven als niet alle muren helemaal vol hangen.)

Voorbeeld (18d) kan niet aangevuld worden met *te zijn*. Uit de context kunnen we afleiden dat de spreker iets bedoelt als ‘het is niet nodig dat alle schilderijen meteen opgehangen worden.’ In dit geval roept de context een dynamisch concept op en geen statisch. Een werkwoordelijke toevoeging als *te gebeuren* is bijvoorbeeld denkbaar. Vergelijk:

- (18d) ‘a*a ‘t *hoeft* ook niet gelijk *te gebeuren* (ik bedoel ‘t is niet dat ik hier niet kan leven als niet alle muren helemaal vol hangen.)’

Maar ook een passieve toevoeging als *gedaan te worden* is hier denkbaar. In dit voorbeeld is het nog wel mogelijk om een infinitief toe te voegen, maar in andere voorbeelden is dit volstrekt onmogelijk. Ter illustratie zullen we een voorbeeld uit het CGZN (19z) nader beschouwen. Tussen de ronde haakjes geven we weer wat meer context weer:

- (19z) (maar dan is ‘t de bedoeling dat ze d’r allemaal gezamenlijk op komen, op één website.)
dat zou je kunnen doen, maar dat *hoeft* niet per se.
(als er maar vijf overheden minimaal, is z’n minimale eis,)

In dit voorbeeld kunnen we duidelijk aantonen dat het subject *dat* naar de voorafgaande propositie verwijst, die zoiets is als ‘alle overheden komen gezamenlijk op één website.’ “Dat hoeft niet per se” betekent: ‘het is niet verplicht dat alle overheden gezamenlijk op één website komen.’ In deze uiting is *dat* het subject, 3de persoon enkelvoud onbezield. Het subject *dat* verwijst naar de hele propositie: ‘alle overheden komen gezamenlijk op één website.’ Daarom is het in gevallen als deze onmogelijk om *hoeven* aan te vullen met een werkwoordelijk of een niet-werkwoordelijk complement.

Het probleem dat zich hier voordoet, maakt duidelijk hoe lastig het is om de indeling in categorieën van uitbreidingen van de ANS te hanteren. Onduidelijk is ook wat het nut is van deze indeling. In de categorieën die we hebben besproken in de voorgaande paragrafen gaat het erom dat de modale hulpwerkwoorden complementen kunnen selecteren: naamwoordelijke complementen en comple-

menten die bestaan uit een adjectief of een bepaling van richting. Maar in de categorie die in deze subparagraaf besproken wordt, categorie [7], gaat het helemaal niet om een bepaald type complementen van de modale hulpwerkwoorden. Het kenmerkende van deze categorie is nu juist dat het modale werkwoord in deze gevallen geen complement selecteert. Het modale werkwoord selecteert niet alleen geen complement, het is bovendien onmogelijk het met werkwoordelijke of niet-werkwoordelijke complementen aan te vullen. Blijkbaar wordt dit veroorzaakt door het subject, in combinatie met het modale werkwoord. Uit het corpusonderzoek blijkt dat het subject van *hoeven* in deze gevallen 't, *het* of *dat* is, onbezielde subjecten in de 3de persoon. Kenmerkend voor deze subjecten is dat ze geen argument zijn van een predikaat, maar dat ze verwijzen naar een hele propositie.

4.5. *Hoeven* + niet-systematische uitbreidingen

In veel gevallen is het volgens de ANS niet mogelijk het predikaat met de hierboven genoemde zeven typen uitbreidingen systematisch aan te vullen. Uit de context moet dan worden opgemaakt welke infinitief eventueel kan worden toegevoegd. Hierbij doet zich hetzelfde probleem voor als bij de overige categorieën, want in de praktijk is een toevoeging van een infinitief vaak ongewoon of vrijwel onmogelijk.

De gevallen van niet-systematische uitbreidingen die het corpusonderzoek opleverde, wijken niet sterk af van de systematische uitbreidingen die we in de voorgaande paragrafen besproken hebben. Maar kleine afwijkingen zorgen ervoor dat ze niet in de categorieën passen, waartoe ze lijken te behoren. Dat komt door de beperkingen die de ANS in de beschrijvingen oplegt. Die beperkingen worden ten eerste veroorzaakt door de mogelijke infinitieven die de ANS in de beschrijving van de complementen opneemt. Ten tweede legt het paradigma van subjecten in categorie [7] beperkingen op. Twee moeilijkheden doen zich hierbij voor, die we hierna zullen bespreken.

De eerste moeilijkheid is het beperkte paradigma van subjecten in categorie [7], de categorie waarbij het modale werkwoord geen complement selecteert (par. 4.4). Zo vertoont het volgende geval de meeste overeenkomst met categorie [7], maar de reden dat het hier niet bij ingedeeld kon worden is, dat het subject niet *het*, *dat* of *zoiets* is:

(20d) maar ja wie dan? *pap en mam hoeft* niet want die uh die nemen*z
zelf nog zo'n bandje op of twee.

In (20d) zien we een meervoudig subject *pap en mam* bij een enkelvoudige persoonsvorm *hoeft*. Het is geen taalfout, want de interpretatie van de uiting levert geen probleem op. *Pap en mam* verwijst dus niet naar een verzameling van

twee personen, want als dat zo was had de spreker wel gezegd: *pap en mam hoeven niet*. *Pap en mam* verwijst dus naar iets anders. Evenals de subjecten *het*, *dat* en *zoiets* in categorie [7] verwijst het naar een propositie. Hoe precies, zal in par. 5.2 besproken worden. Het paradigma van *het*, *dat* en *zoiets*, de mogelijke subjecten bij de modale werkwoorden zonder complement, is dus te krap. Taaluitingen die dezelfde constructie hebben, maar een ander subject dan het patroon dat de ANS voorschrijft, vallen nu buiten de boot.

De tweede moeilijkheid is dat *hoeven* zonder complement niet altijd met een onbezield subject voorkomt, maar soms ook met een bezield en referentieel subject. Voor deze gevallen biedt de ANS geen oplossing. We illustreren deze aparte categorie met het volgende geval:

(21i) van mij *hoeft ie* niet.

Het subject in (21i) is bezield en referentieel. We zien geen objectcomplement bij *hoeven*. Daarin komt voorbeeld (21i) overeen met categorie [7], de categorie waarin *hoeven* eveneens geen complement selecteert. Het verschil is dat de subjecten in categorie [7] onbezield zijn en niet referentieel. Ze verwijzen naar een hele propositie. Dat is niet het geval in (21i). Het referentiële subject in deze uiting is een argument van het predikaat. We zullen dit verduidelijken door meer context aan (21i) toe te voegen. In dit fragment gebruikt de spreker een fictief citaat:

(20i) (dus jullie betalen het boekengeld ook maar. hè en dus uh met andere woorden van uh) van mij *hoeft ie* niet.
(maar jullie stellen dat als een verplichting, dus uh j*a je zorgt ook maar dat ie z'n spullen krijgt.)

De spreker is een leraar die vermoedelijk een ouder laat optreden die niet bereid is boekengeld te betalen, omdat die kennelijk van mening is dat het de taak van de school is om leerlingen van boeken te voorzien. Het subject *ie* verwijst naar een persoon, vermoedelijk de zoon van de fictieve ouder. Het predikaat is iets als 'boeken kopen.' Zowel het object 'boeken' als de handeling 'kopen' blijven impliciet. Gevallen als deze moeten in een aparte categorie ondergebracht worden, waarbij *hoeven* geen complement selecteert en het subject bezield is.

4.6. Conclusies

Uit paragraaf 4 is duidelijk geworden dat de notie 'uitbreidingen van modale hulpwerkwoorden' zoals de ANS die hanteert, problematisch is. Het eerste probleem is de aanname dat aan het predikaat meestal in theorie een infinitief toegevoegd kan worden. Deze aanname wordt door de uitkomsten van het

corpusonderzoek niet ondersteund. In veel gevallen is het niet eenduidig welke infinitief toegevoegd kan worden, soms niet eens of het om een dynamisch, een resultatief of een statisch werkwoord gaat, en vaak is het toevoegen van een infinitief eigenlijk onmogelijk. Dit probleem blijkt zich bij alle niet-werkwoordelijke complementen voor te doen. Uit het corpusonderzoek blijkt dat *hoeven* in ruim een kwart van de gevallen als zelfstandig werkwoord optreedt, waarbij het predikaat uiterst moeilijk met een infinitief kan worden aangevuld. Uit de context is soms af te leiden naar welk concept het complement verwijst en alleen op die manier kan het predikaat soms met een werkwoord worden aangevuld. De keuze van dit werkwoord is dus helemaal afhankelijk van de context. Op grond van de observaties in het corpusonderzoek concluderen we dat *hoeven* twee gebruiksmogelijkheden kent: het kan zowel hulpwerkwoord als hoofdwerkwoord zijn, waarbij opgemerkt wordt dat het meestal als hulpwerkwoord voorkomt.

Het tweede probleem is de indeling in categorieën uitbreidingen die de ANS heeft gedefinieerd. Het onderscheid tussen categorie [5], een willekeurig lijdend voorwerp als uitbreiding, en categorie [6], een vragend of onbepaald voornaamwoord als lijdend voorwerp, is kennelijk ingegeven door de infinitief die toegevoegd zou kunnen worden. Aan uitbreidingen van categorie [5] kan volgens de ANS de infinitief *hebben*, in de betekenis van 'krijgen' toegevoegd worden, en aan uitbreidingen van categorie [6] de infinitief *doen*. Maar we hebben in par. 4.3 aangetoond dat het onderscheid tussen deze categorieën niet zo duidelijk is als de ANS doet voorkomen. Het opnemen van de infinitieven in de beschrijving van de complementen van de modale werkwoorden leidt dus tot problemen bij het definiëren van de categorieën. Als we afstappen van het opnemen van mogelijke infinitieven in de beschrijving van de complementen, is dit probleem opgelost. Dan kunnen we volstaan met één groep van naamwoordelijke complementen.

Het derde probleem is categorie [7], die door de ANS als een uitbreiding, dus als een complement wordt gedefinieerd. Het kenmerkende van deze categorie is nu juist dat het modale werkwoord helemaal geen complement selecteert. In par. 4.4 zagen we dat het modale werkwoord niet alleen geen complement selecteert, maar dat het bovendien onmogelijk is het met werkwoordelijke of niet-werkwoordelijke complementen aan te vullen. Blijkbaar wordt dit veroorzaakt door het subject, in combinatie met het modale werkwoord. Uit het corpusonderzoek blijkt dat het subject van *hoeven* in deze gevallen '*t, het of dat is*, onbezielde subjecten in de 3de persoon. Kenmerkend voor deze subjecten is dat ze geen argument zijn van het predikaat, maar dat ze verwijzen naar een hele propositie.

Het vierde probleem is dat we hebben vastgesteld dat er gevallen zijn waarbij *hoeven* geen complement selecteert, maar een bezielde subject heeft. In die gevallen is het subject wel een argument van het predikaat en daarom kunnen we deze

gevallen niet onderbrengen in categorie [7]. Deze gevallen zullen we in het vervolg beschouwen als een aparte categorie.

Uit het bovenstaande kunnen we nu globaal twee patronen destilleren. Het eerste patroon is dat *hoeven* verschillende complementen kan selecteren: werkwoordelijke, naamwoordelijke, adjectivische complementen en bepalingen van richting als complement. Kenmerkend voor dit eerste patroon is dat het subject vaak (maar niet altijd) bezielde is, in de 1ste of 2de persoon. Het subject is een argument van een predikaat. Ook komt het voor dat *hoeven* geen complement selecteert, waarbij het subject bezielde is en een argument van een predikaat.

Het tweede patroon is dat *hoeven* geen complementen selecteert. Kenmerkend voor dit tweede patroon is dat het subject onbezielde is in de 3de persoon. Het subject is geen argument van een predikaat, maar het verwijst naar een hele propositie. Op deze twee patronen zullen we in de volgende paragraaf nader ingaan.

5. *Hoeven* met en zonder complementen: naar een alternatieve beschrijving

Op basis van de twee patronen van *hoeven* die we uit het corpusonderzoek hebben kunnen destilleren, zullen we nu een oplossing trachten te vinden voor een aantal probleemgevallen in de groep niet-systematische uitbreidingen (par. 4.5). Deze groep bevat gevallen die veel overeenkomsten vertonen met gevallen die wel geclassificeerd konden worden. We hebben in de vorige paragraaf al geconcludeerd dat de classificatie van een aantal probleemgevallen goed mogelijk is, als we afstappen van de mogelijke infinitieven in de beschrijving van de complementen. Dit was bijvoorbeeld het geval in het onderscheid dat de ANS maakt tussen verschillende naamwoordelijke complementen (categorie [5] en [6]). Deze complementen zullen we nu in de volgende subparagraaf vanuit een andere invalshoek beschrijven.

5.1. *Hoeven* met naamwoordelijke complementen

We zagen in par. 4.3 dat *hoeven* een object als complement kan selecteren. Dit object bestaat uit een naamwoordelijke constituent. Eén van de gevallen die we vonden in de CGN-telefoongesprekken geven we hieronder nogmaals weer, met wat meer context tussen haakjes.

- (16t) (en toen zegt ze ja 'k heb eigenlijk helemaal niks d'rbij, nou ja 'k zeg dat geeft niet.) ik *hoef* niks.
(maar goed de ve*a daarna nog een kopje venkelthee. dat ik uh dacht dat dat de sprieten uit m'n oren kwamen groeien.)

De spreekster doet aan de telefoon verslag van een bezoek aan een derde persoon. Ze citeert een deel van de conversatie. Ze citeert zowel haar gesprekspartner als zichzelf. Als ze zichzelf citeert, leidt ze dat in met: “nou ja ‘k zeg.” Het citaat zelf is: “dat geeft niet. ik hoef niks.” Het subject *ik* verwijst naar de spreekster. De betekenis van *hoeven* is in dit geval ‘niet nodig zijn’ of ‘geen behoefte hebben.’ De modale kracht is subject-intern, want het is het subject *ik* dat ‘iets eten bij de (venkel)thee’ niet nodig acht of er geen behoefte aan heeft. Het is ook mogelijk dat de spreekster uit beleefdheid zegt dat ze niks hoeft. *Niks* is het object en dat verwijst naar ‘iets bij de thee.’

Transitieve predikaten hebben twee argumenten: een subject en een object. Het corpusonderzoek wijst uit dat de gevallen van *hoeven* met een naamwoordelijk complement veelal een levend, bezielde subject hebben. Dit patroon wijkt niet af van andere transitieve werkwoorden. In (16t) zien we twee argumenten: het subject *ik* en het object *niks*, maar er is geen transitief werkwoord in deze uiting.

Volgens Barbiers gedragen de modale hulpwerkwoorden zich in dit type gevallen als statische transitieve werkwoorden (Barbiers 1996). Onbepaalde naamwoordelijke constituenten kunnen als complement van een modaal werkwoord optreden. Het complement van een modaal werkwoord moet een waarde op een begrensde lineair geordende verzameling aanduiden. Getallen vormen bijvoorbeeld een begrensde lineair geordende verzameling. In (16t) wil de spreekster op het moment van het bezoek (t_1) bijvoorbeeld geen koekje (= 0) bij de thee, maar misschien wel toen ze weer thuis was (t_2). Een denkbare aanvulling van het voorbeeld wordt weergegeven tussen vierkante haakjes:

(16t) ‘ nou ja ‘k zeg dat geeft niet. ik *hoef* geen koekje.
[maar eenmaal thuis *wilde* ik er wel één.]’

De waarde 0 op moment t_1 kan veranderen naar 1 op enig moment t_2 (Barbiers 1996: 150). Nu is het object in (16t) niet *geen koekje*, maar *niks*. *Niks* betekent ‘niet iets.’ Hierin zien we een schaal van *niet iets* tot *wel iets*. De schaal van *niet* tot *wel* heeft volgens Barbiers dezelfde eigenschappen als de begrensde lineair geordende verzamelingen.

Merk op dat we in het voorbeeld (16t) onze toevlucht hebben moeten nemen tot een ander modaal hulpwerkwoord, namelijk *willen*, om de omkering van het negatieve ‘geen behoefte hebben’ in ‘wel behoefte hebben’ mogelijk te maken. ‘Behoeft hebben’ kunnen we niet door middel van *hoeven* uitdrukken. Vergelijk:

(16t) ‘ nou ja ‘k zeg dat geeft niet. ik hoef niks.
*maar eenmaal thuis *hoefde* ik wel een koekje.’

Hoeven is een negatief polaire uitdrukking en kan alleen maar in een negatieve omgeving voorkomen. Als het noodzakelijke negatieve element ontbreekt, is de uiting met *hoeven* ongrammaticaal.

Nu vonden we in het corpusonderzoek een paar gevallen van *hoeven* met een naamwoordelijke complement, waarbij de context een dynamische werkwoordelijke aanvulling oproept. Deze gevallen hadden we ondergebracht in de groep niet-systematische uitbreidingen. Eén ervan zullen we nader analyseren:

- (22t) (heb ik 'r weer opgepakt en toen heeft ze weer ge*a geplast. en toen heb ik weer een heel klein stukje met 'r gelopen.)
'k denk nou want je *hoeft* niet steeds zo'n groot stuk natuurlijk.
(da's ook onzin.)

De spreekster geeft in een telefoongesprek een innerlijke dialoog weer, wat blijkt uit "'k denk nou" en uit het subject *je* in de uiting die erop volgt, waarmee de spreekster naar zichzelf, naar 'k, verwijst. Uit de context blijkt dat de conversatie gaat over 'een stuk lopen met de hond.' Op basis van de context kunnen we nu het predikaat aanvullen tot:

- (22t)' "'k denk nou want je *hoeft* niet steeds zo'n groot stuk te lopen natuurlijk.'

Hoeven betekent 'niet nodig zijn.' Het subject *je* verwijst naar de spreekster. Het subject is een argument van het predikaat 'niet steeds zo'n groot stuk hoeven lopen.' De betekenis kunnen we parafraseren als 'het is niet nodig dat ik steeds zo'n groot stuk loop met de hond.' Het syntactische patroon is niet anders dan dat van (16t), waarin een niet-dynamisch concept wordt opgeroepen. Ook in (22t) zien we een onbepaalde zelfstandig naamwoordgroep als complement van *hoeven*: *zo'n groot stuk*. De verplichte negatie bij *hoeven* introduceert automatisch de *wel-niet* schaal.

We kunnen het voorgaande nu in syntactische en semantische sjablonen weergeven. Ter illustratie nemen we voorbeeld (22t), dat een realisatie is van de volgende constructie:

|NP₁| *hoeven* NEG {NP₂}
niet (nodig (PREDIKAAT (1,2)))

Deze constructie moet als volgt gelezen worden. De eerste regel geeft het syntactische sjabloon weer. |NP₁| betekent *nominal phrase*, een naamwoordelijke constituent, waarmee het subject wordt bedoeld. Het modale werkwoord *hoeven* kan in elke vervoegde vorm optreden, daarom wordt het cursief weergegeven. NEG betekent een negatief element dat het negatief polaire *hoeven* verplicht bij

zich heeft. Tussen accolades plaatsen we het complement, in dit geval een tweede *nominal phrase*, {NP₂}, waarmee het naamwoordelijke complement bedoeld wordt. De tweede regel geeft het semantische patroon weer. Dit patroon correspondeert met het syntactische sjabloon. Het negatieve element NEG correspondeert met *niet* in het semantische patroon en het heeft de hele propositie als bereik. *Hoeven* in de syntactische weergave correspondeert met *nodig* in de semantische. Het predikaat selecteert twee argumenten: het subject, |NP₁|, en het object, {NP₂}. Het predikaat 'lopen met de hond' is niet linguïstisch gerealiseerd, maar wordt door de context opgeroepen.

5.2. *Hoeven* zonder complementen

Hoeven komt ook zonder complementen voor. In constructies van *hoeven* zonder complement hebben we een tweede patroon onderscheiden, waarbij het subject van *hoeven* onbezield en geen argument van het predikaat is. Het subject verwijst niet naar een naamwoordelijke constituent, maar naar een propositie. Er is bij deze gevallen geen sprake van een subject-predikaatverbinding, zoals dat wel het geval is bij *hoeven* met complementen. Eén van de gevallen nemen we als voorbeeld. Tussen haakjes geven we er wat meer context bij:

- (23i) (zo gaan we het doen en dan heeft de minister alweer wat nieuws besloten. en dat gaat heel snel.)
 en op bepaald moment denk je van dat *hoeft* voor mij niet meer.
 (maar dat is waarschijnlijk een teken van ouderdom.)

De spreker geeft zijn gedachte weer ("en op een bepaald moment denk je van"). Het subject *dat* verwijst niet naar een naamwoordgroep, zoals blijkt uit de context die we hebben toegevoegd. Bovendien weten we dat dit interview deel uitmaakt van het subcorpus van het CGN dat bestaat uit interviews met leraren Nederlands. De spreker heeft het over vernieuwingen in het onderwijs, die elkaar snel opvolgen. Zojuist is er besloten hoe er een verandering uitgevoerd zal worden en dan komt de minister alweer met iets nieuws. De propositie is zoiets als 'steeds weer nieuwe door de minister opgelegde veranderingen uitvoeren.' Het subject *dat* in "dat hoeft voor mij niet meer" verwijst hiernaar. *Hoeven* betekent 'behoefte hebben' of 'zin hebben.' De spreker bedoelt zoiets als: 'steeds weer nieuwe door de minister opgelegde veranderingen uitvoeren daar heb ik geen behoefte meer aan/geen zin meer in.' De modale kracht is niet subject-intern, die ligt niet bij *dat*, maar subject-extern. De modale bron is in dit geval de spreker, wat we kunnen zien aan *voor mij* in "dat hoeft voor mij niet meer."

We zullen nagaan of we nu één van de gevallen uit de groep niet-systematische uitbreidingen kunnen onderbrengen bij de groep waartoe het lijkt te behoren. Daartoe zullen we voorbeeld (20d) uit par. 4.5 nader analyseren.

- (20d) maar ja wie dan? *pap en mam hoeft* niet want die uh die nemen*^z
zelf nog zo'n bandje op of twee.

We hebben in par. 4.5 al opgemerkt dat we in (20d) een meervoudig subject hebben, *pap en mam*, in combinatie met een enkelvoudige persoonsvorm, *hoeft*. Het is noch een taalfout, noch een verspreking, want de interpretatie van de uiting levert geen probleem op. Omdat de uiting moeiteloos geïnterpreteerd kan worden, moet het subject *pap en mam* dus naar iets anders verwijzen dan naar een verzameling van twee personen. In dat geval hadden we getalscongruentie van de persoonsvorm en het subject gezien: *pap en mam hoeven niet*. In (20d) gaat de dialoog over de vraag wie de sprekers zullen vragen een bandje in te spreken. Ze hebben kennelijk de gedachte om *pap en mam* te vragen, maar die gedachte blijft ten dele impliciet. De hele gedachtegang is zoïets als 'pap en mam vragen het bandje in te spreken.' De conversatie had bijvoorbeeld kunnen luiden:

- (20d)' 'maar ja wie dan? zullen we pap en mam vragen? dat hoeft niet want die nemen zelf nog zo'n bandje op of twee.'

Dat we de uiting probleemloos kunnen interpreteren, komt doordat het impliciete deel van de propositie door de luisteraar feilloos wordt begrepen. Dit is mogelijk doordat de luisteraar een metonymisch verband kan leggen.

Traditioneel wordt de term metonymie voornamelijk gebruikt voor nominale begrippen die naar andere nominale begrippen verwijzen. Er is sprake van 'contiguiteit.' Dat wil zeggen dat de band tussen de betrokken zaken reëel is en niet gebaseerd op gelijkenis, zoals bij metaforen het geval is (Geeraerts 1986: 42-3). Klassieke voorbeelden van metonymie zijn:

- (24) De koppen tellen (voor 'de personen')
(25) Zijn auto voltanken (voor 'de benzinetank vullen')

Geeraerts onderscheidt verschillende metonymische verbanden. Twee daarvan zijn van belang voor de metonymie in de constructies met *hoeven* zonder complement en met een subject dat naar de gehele propositie verwijst. Het eerste verband is 'deel ten opzichte van het geheel,' dat zowel *pars pro toto* (deel voor het geheel) kan zijn, zoals in voorbeeld (24), als *totum pro parte* (geheel voor het deel), zoals in voorbeeld (25). Volgens Geeraerts kunnen ook handelingen en niet alleen voorwerpen aan de deel/geheel-metonymie onderworpen worden. Het voorbeeld dat hij geeft is: *brood bakken*, wat meer is dan het bakken in enge zin. Uit de tekst valt niet af te leiden of Geeraerts hiermee ook bedoelt dat de handeling kan worden weggelaten. Maar er is een tweede metonymisch verband dat van belang

is: 'de handeling of de gebeurtenis ten opzichte van het resultaat.' Zo is een *verzameling* het resultaat van 'de handeling van het verzamelen.' Een *klap* die pijn doet is niet de handeling van degene die slaat, maar het resultaat van het fysieke effect op degene die de klap incasseert. (Geeraerts 1986: 45) Alleen het resultaat wordt genoemd, de handeling die het resultaat tot gevolg heeft, blijft impliciet. In voorbeeld (20d) kunnen we ook een dergelijk metonymisch verband herkennen. De gedachte die de handeling weergeeft, blijft impliciet: 'pap en mam vragen een bandje in te spreken,' maar het resultaat van de gedachtegang wordt uitgesproken, inclusief een argument om dit resultaat te onderbouwen: 'pap en mam hoeft niet, want die nemen zelf een bandje op.' Het subject *pap en mam* verwijst niet naar personen en is daarom geen argument van het predikaat. Het subject verwijst naar de propositie 'pap en mam vragen een bandje in te spreken.' Ook voorbeeld (20d) kunnen we weer in een syntactisch en semantisch sjabloon weergeven. Dit kunnen we analyseren als een geval van:

|NP-bezield | *hoeven* NEG
niet (nodig (p))

Het subject is niet bezield, wat we weergeven als: |NP-bezield|. Het subject is bovendien geen argument van het predikaat, maar het verwijst naar een propositie (p). In (20d) is het niet-bezielde subject *pap en mam* de metonymische propositie (p), die verwijst naar de gehele propositie.

6. Samenvattend

In plaats van de zeven categorieën systematische uitbreidingen en een rest-categorie van niet-systematische uitbreidingen die de ANS onderscheidt als aanvullingen van de modale hulpwerkwoorden, stellen we een alternatieve beschrijving voor. Het corpusonderzoek van het modale werkwoord *hoeven* toont aan dat *hoeven* meestal als hulpwerkwoord voorkomt, maar daarnaast ook als zelfstandig werkwoord kan optreden. Hierbij kunnen we twee patronen onderscheiden.

Het eerste patroon is dat *hoeven* verschillende complementen kan selecteren: werkwoordelijke, naamwoordelijke, adjectivische complementen, bepalingen van richting als complement en soms ook geen complement. Kenmerkend voor dit patroon is dat het subject meestal (maar niet altijd) bezield is, in de 1ste of 2de persoon. Het subject is een argument van een predikaat. Bij niet-werkwoordelijke complementen verwijst de context naar een dynamisch, statisch of resultaatief concept. Op grond daarvan kan het complement eventueel met een werkwoord worden aangevuld om de propositie compleet te maken. Het werkwoord

waarmee het predikaat eventueel aangevuld kan worden, is dus niet besloten in het complement, maar is altijd afhankelijk van de context.

Het tweede patroon is dat *hoeven* helemaal geen complement selecteert. Kenmerkend voor dit patroon is dat het subject onbezield is, in de 3de persoon. Het subject is geen argument van een predikaat, maar het verwijst naar een propositie. Dat luisteraars in deze gevallen sprekers kunnen begrijpen, ondanks dat een groot deel van de propositie impliciet blijft, komt doordat luisteraars een metonymisch verband kunnen leggen.

Het onderzoek van de overige modale werkwoorden zal moeten uitwijzen of deze twee patronen die we voor *hoeven* hebben gevonden, gelden voor de groep van de modale hulpwerkwoorden als geheel. Dit onderzoek zal ook moeten uitwijzen in hoeverre de verschillen tussen de subcorpora systematisch zijn. Het meest in het oog springende verschil is dat *hoeven* in de betekenis van 'behoefte hebben' wel in de alledaagse spreektaal van de drie CGN-subcorpora voorkomt, maar helemaal niet in het gesproken zakelijk Nederlands van het CGZN.

Bibliografie

- Baalen, Christine van. te verschijnen. "De polyfunctionaliteit van Nederlandse modale werkwoorden in het zakelijke discours." Diss. Universiteit Leiden.
- . 2003. *Taal in zaken: Zakelijk Nederlands voor anderstaligen*. Utrecht: NCB.
- Barbiers, Sjef. 1996. "Complementen van modale werkwoorden." *Nederlandse Taalkunde* 2: 135-154.
- Boogaart, Ronny. 2005. "Semantics and Pragmatics in Construction Grammar: The Case of Modal Verbs." Paper presented at the panel 'Context in Construction Grammar,' 9th International Pragmatics Conference, Riva del Garda, Italy, July 2005.
- Diewald, Gabriele. 1997. "Grammatikalisierung: Eine Einführung in Sein und Werden Grammatischer Formen." *Germanistische Arbeitshefte* 36. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Geeraerts, Dirk. 1986. *Woordbetekenis: Een overzicht van de lexicale semantiek*. Leuven: Acco.
- Haeseryn, W., et al. 1997. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. 2de, geh. herz. dr. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff/Wolters Plantyn.
- Heine, Bernd. 1995. "Agent-Oriented vs. Epistemic Modality: Some Observations on German Modals." *Modality in Grammar and Discourse*. Eds Joan Bybee and Suzanne Fleischman. Amsterdam: John Benjamins.
- Hertog, C.H. den. 1974. *Nederlandse spraakkunst*. Ingel. en bew. door H. Hulshof. Amsterdam: W. Versluys.
- Jansen, Frank. 1981. *Syntaktische konstrukties in gesproken taal*. Diss. Leiden. Amsterdam: Huis aan de drie grachten.
- Van Dale: Groot woordenboek der Nederlands taal*. 1992. 12de herz. dr. door G. Geerts en H. Heestermans. Utrecht: Van Dale Lexicografie.
- Wouden, Ton van der. 1996. "Hoeven." *TABU* 26: 164-182.
- . 1998. "Dat had niet zo gehoeven: Modaliteit en negatie in de nieuwe ANS." *Nederlandse Taalkunde* 3: 237-252.